

Andrzej Budny

<https://orcid.org/0009-0005-8085-486X>

Arleta Jaśniewicz

<https://orcid.org/0009-0002-6611-7036>

Edyta Koziet

<https://orcid.org/0000-0002-7856-5453>

Wojciech Oparcik

<https://orcid.org/0000-0001-9774-6279>

Grażyna Sędziak

<https://orcid.org/0009-0005-2705-4679>

Małgorzata Softysiak

<https://orcid.org/0000-0002-8137-9280>

Mirostlaw Żurek

<https://orcid.org/0000-0003-1081-588X>

DOI: 10.34866/r2sw-0k67

Współpraca pracodawców ze szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej

Cooperation of employers with schools providing education in vocational education professions in Eastern Wielkopolska

Key words: employer, vocational education, cooperation, practical vocational training, dual education, patronage classes.

Abstract: The article presents selected results of surveys conducted by the Łukasiewicz Research Network - Institute for Sustainable Technologies in Radom and the Center for Supporting Crafts, Dual and Vocational Education in Konin, concerning the cooperation of schools providing education in vocational education professions with employers in Eastern Wielkopolska. The research was carried out in 2022 on a group of 26 school directors providing education in vocational education professions and 56 employers from Eastern Greater Poland. The research was carried out as part of the project "Innovative vocational education and training in Eastern Wielkopolska in the context of energy transformation" (no.: EOG/21/K3/W/0046) financed from the EEA Financial Mechanism and the budget of the Republic of Poland under the Education Programme. Respondents answered, among others: for questions about the cooperation of schools with employers in the areas of practical vocational training, organization of practical classes on the basis of dual education, patronage classes and other forms of cooperation.

The conducted research made it possible to obtain knowledge about real activities carried out jointly by schools and employers to improve the quality of vocational education for students of vocational schools in Eastern Wielkopolska.

Słowa kluczowe: pracodawca, szkolnictwo branżowe, współpraca, praktyczna nauka zawodu, kształcenie dualne, klasy patronackie.

Streszczenie: W artykule przedstawiono wybrane wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu i Centrum Wsparcia Rzemiosła, Kształcenia Dualnego i Zawodowego w Koninie, dotyczących współpracy szkół prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego z pracodawcami w Wielkopolsce Wschodniej. Badania zostały przeprowadzone w 2022 roku na grupie 26 dyrektorów szkół prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego oraz 56 pracodawców z Wielkopolski Wschodniej. Badania przeprowadzono w ramach projektu „*Innowacyjne kształcenie i szkolenie zawodowe w Wielkopolsce Wschodniej w kontekście transformacji energetycznej*” (nr: EOG/21/K3/W/0046) finansowego z Mechanizmu Finansowego EOG oraz budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Programu Edukacja. Respondenci odpowiedzieli m.in. na pytania dotyczące współpracy szkół z pracodawcami w obszarach realizacji praktycznej nauki zawodu, organizacji zajęć praktycznych na zasadach kształcenia dualnego, klas patronackich oraz innych form współpracy.

Przeprowadzone badania umożliwiły pozyskanie wiedzy na temat realnych działań prowadzonych wspólnie przez szkoły i pracodawców na rzecz poprawy jakości kształcenia zawodowego uczniów szkół zawodowych w Wielkopolsce Wschodniej.

Wprowadzenie

Na współczesnym rynku pracy, w środowisku pracy obserwujemy szybkie tempo zachodzących zmian spowodowane ciągłym rozwojem technologicznym. Zmianom tym towarzyszy pojawienie się zapotrzebowania na nowe kompetencje i kwalifikacje zawodowe zatrudnionych w firmach pracowników. Chcąc skutecznie odpowiedzieć na zaobserwowany wzrost zapotrzebowania na pracowników o nowych kwalifikacjach, niezbędna jest ścisła współpraca pracodawców z systemem edukacji zawodowej na wszystkich poziomach, w tym na poziomie szkolnictwa branżowego. Kluczowe staje się tworzenie warunków dla rozwoju współpracy między szkołami prowadzącymi kształcenie zawodowe a przedsiębiorstwami. Ścisła współpraca edukacja – rynek pracy może umożliwić m.in. uczniowi – przyszłemu pracownikowi nabycie kwalifikacji zawodowych w rzeczywistym środowisku pracy, zapoznanie się z dostępnymi w firmie technologiami, z obsługiwanyimi maszynami, urządzeniami i narzędziami. Uczeń po zakończeniu zajęć praktycznych w przedsiębiorstwie staje się często pełnowartościowym pracownikiem, gotowym do podjęcia zatrudnienia. Poprzez takie efekty wzajemnej współpracy na linii szkoła – pracodawca niweluje się problemy zdiagnozowane w badaniu ogólnopolskim¹, z których wynika, że znaczna część polskich pracodawców doświadczała problemów ze znalezieniem

¹ Jak rozwiązać problem niedoboru talentów? Przygotuj, pozyskuj, pożyczaj i przenoś. Badanie Niedoborów Talentów 2018, ManpowerGroup. Bilans Kapitału Ludzkiego 2017. Raport z badania ludności w wieku 18–70 lat., PARP, Warszawa, 2018.

pracowników o odpowiednich kompetencjach zawodowych na oferowane przez nich stanowiska pracy.

Zgodnie ze Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) kluczowe w zapewnieniu spójności społecznej jest zwiększanie szans zatrudnienia poprzez dostosowanie treści i procesu kształcenia do oczekiwań rynku pracy². Proces dostosowania wymaga zaangażowania się w niego nie tylko przedstawiciele szkół prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa zawodowego, lecz także pracodawców.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) wspomina także o nowym modelu kształcenia zawodowego, w którym główny nacisk położony zostanie na wzmocnienie współpracy i partycypacji pracodawców w kształtowaniu programów nauczania (w zakresie praktycznej nauki zawodu, a w szczególności zasad kształcenia dualnego i zwiększonego praktycznego wymiaru zajęć)³. Realizacja nowego modelu kształcenia zawodowego wymaga także wzmocnienia procesów aktualizacji wiedzy pracowników oraz nauczycieli zawodu.

Zwiększenie skuteczności, efektywności oraz zharmonizowanie z rynkiem pracy kształcenia zawodowego wymaga współdziałania szkolnictwa zawodowego z rynkiem pracy przede wszystkim na poziomie lokalnym.

Również autorzy Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 zwracają uwagę na fakt, że szczególnie ważne jest zapewnienie udziału lokalnych firm w procesie kształcenia kompetencji zawodowych uczniów⁴.

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Nauki wskazuje, że tzw. *nowe szkolnictwo branżowe wprowadzone od 2017 roku (branżowe szkoły I stopnia, branżowe szkoły II stopnia, technika i szkoły policealne) ma bazować na ścisłej współpracy z przedstawicielami pracodawców*⁵. W art. 68 ust. 7 pkt 2 ustawy – Prawo oświatowe, czytamy że dyrektor szkoły chcąc utworzyć nowy kierunek kształcenia dla zawodu szkolnictwa branżowego, zobowiązany jest do nawiązania współpracy z pracodawcą właściwym dla zawodu lub branży zawodowej. Współpraca ta może obejmować m.in.:

- 1) udział pracodawców w tworzeniu klasy patronackiej,
- 2) realizację kształcenia zawodowego, w tym praktycznej nauki zawodu, we współpracy z pracodawcą,
- 3) wsparcie przez pracodawców wyposażenia warsztatów lub pracowni szkolnych,

² Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), s. 12, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> (dostęp: 12.12.2022).

³ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), s. 84, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> (dostęp: 12.12.2022).

⁴ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, s. 12, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego> (dostęp: 12.12.2022).

⁵ Obowiązek współpracy szkół z pracodawcami – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl (www.gov.pl) (dostęp: 12.12.2022).

- 4) udział w organizacji egzaminów potwierdzających kwalifikacje w zawodzie,
- 5) wsparcie procesów doskonalenia zawodowego nauczycieli kształcenia zawodowego poprzez organizację szkoleń branżowych czy też staży w firmach,
- 6) realizację doradztwa zawodowego i promocji kształcenia zawodowego⁶.

W związku z tym szkoła branżowa, aby być bliżej rynku pracy i zwiększyć szanse na zatrudnienie swoich absolwentów, powinna ściśle współpracować w szczególności z lokalnymi pracodawcami. Poprzez takie działania promowane jest szkolnictwo branżowe, a tym samym wzrasta jego prestiż w społeczeństwie.

W diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej przedstawionej w Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku⁷ sformułowanych zostało 8 kluczowych wyzwań dla Wielkopolski, w których poruszono kwestię szkolnictwa branżowego w powiązaniu z rynkiem pracy. W wyzwaniu 2. Rozwijanie i efektywne wykorzystanie kapitału ludzkiego zasygnalizowano m.in., że:

- 1) umiejętności pracowników coraz częściej nie odpowiadają potrzebom zgłaszanym przez pracodawców;
- 2) w Wielkopolsce pomimo istnienia znacznego potencjału bazy edukacyjnej umożliwiającej kształcenie na wszystkich poziomach jest zbyt małe w stosunku do potrzeb rynku pracy zainteresowanie kształceniem zawodowym i technicznym;
- 3) nadal wysoki jest odsetek absolwentów, którzy nie kończą edukacji z uprawnieniami do wykonywania zawodu;
- 4) w obszarze szkolnictwa zawodowego zasadniczym problemem jest niedostateczna współpraca między szkołami a środowiskiem pracodawców. Szczególnie ważne jest zapewnienie udziału lokalnych firm w procesie kształcenia kompetencji zawodowych;
- 5) problemem na styku edukacji i rynku pracy jest niedostatecznie rozwinięte doradztwo zawodowe w szkołach, skutkujące często przypadkowym, opartym na pozamerytorycznych przesłankach, wyborem kierunku dalszego kształcenia. Duża część wielkopolskich szkół nie realizuje doradztwa zawodowego lub czyni to w minimalnym zakresie;
- 6) wyzwaniem jest zwiększanie szans na zatrudnienie przez dostosowanie procesu kształcenia do oczekiwań pracodawców, a jednocześnie do potrzeb innowacyjnej gospodarki.

Wśród słabych stron województwa wielkopolskiego wskazano m.in. niezadowalającą jakość edukacji zawodowej oraz współpracy między szkołami a środowiskiem pracodawców⁸. W Strategii Samorządu Województwa Wielkopolskiego autorzy wskazują na konieczność włączenia się na szeroką skalę pracodawców w proces

⁶ Tamże.

⁷ Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku. Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Poznań, 27 stycznia 2020 roku, s. 20.

⁸ Tamże, s. 41.

kształcenia, w szczególności zawodowego (w tym w kształcenie dualne) i egzaminowania, a także zwiększenia poziomu przygotowania i praktycznego doświadczenia nauczycieli i wykładowców, racjonalizacji wyboru ścieżki edukacyjnej oraz rozwoju doradztwa i poradnictwa zawodowego⁹.

Na konieczność podjęcia wyzwań dopasowania kwalifikacji i umiejętności zawodowych mieszkańców Wielkopolski Wschodniej do potrzeb rynku pracy oraz zwiększanie ich szans na zatrudnienie przez podnoszenie jakości kształcenia i dopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy, upowszechnienie kształcenia ustawicznego i możliwości przekwalifikowania, szczególnie w przypadku pracowników odchodzących z sektora paliwowo-energetycznego, zwrócili uwagę autorzy opracowania *Sprawiedliwa transformacja w Wielkopolsce Wschodniej – diagnoza i wytyczne*¹⁰.

Uwzględniając powyższe, w artykule przedstawiono wybrane wyniki badań ankietowych ukierunkowanych na diagnozę stanu współpracy między pracodawcami a szkolnictwem branżowym w powiatach Wielkopolski Wschodniej.

Założenia metodologiczne badań

Przeprowadzone badania miały charakter eksploracyjny. Odnoszą się do diagnozy stanu współpracy między pracodawcami a szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w powiatach Wielkopolski Wschodniej.

Główny **problem badawczy** brzmi: *Jak w ocenie stron postrzegana jest współpraca między pracodawcami a szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w powiatach Wielkopolski Wschodniej?*

W celu **uszczegółowienia problemu badawczego** sformułowano poniższe pytania:

- 1) Jaki odsetek firm angażuje się we współpracę ze szkolnictwem branżowym w Wielkopolsce Wschodniej?
- 2) Kto jest inicjatorem współpracy między pracodawcami a szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej?
- 3) Jakie są wymierne korzyści ze współpracy firm ze szkołami i placówkami zaangażowanymi w kształcenie zawodowe w Wielkopolsce Wschodniej?
- 4) W jakie formy współpracy ze szkolnictwem branżowym angażują się przedsiębiorstwa z Wielkopolski Wschodniej?

W przeprowadzonych badaniach jako główną **metodę badawczą** zastosowano sondaż diagnostyczny oparty na technice ankiety. Narzędziami badawczymi były dwa kwestionariusze ankiet skierowane do dyrektorów szkół oraz pracodawców (badanie anonimowe). Wybór respondentów ze szkół prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego był celowy, a przedstawiciele pracodawców miał charakter losowy. Badania przeprowadzono w 2022 roku.

⁹ Tamże, s. 61.

¹⁰ M. Hetmański, D. Kiewra, D. Iwanowski, P. Czyżak, *Sprawiedliwa transformacja w Wielkopolsce Wschodniej – diagnoza i wytyczne*, Fundacja WWF Polska, 2021, s. 13.

Analiza i interpretacja wyników badań

Charakterystyka respondentów

Za pomocą kwestionariusza ankiety w wersji online pozyskano opinie od 56 pracodawców mających siedziby swoich firm w mieście Konin (29 respondentów), powiecie konińskim (8 respondentów), powiecie tureckim (4 respondentów), powiecie słupeckim (6 respondentów) oraz powiecie kolskim (9 respondentów).

Kwestionariusz ankiety skierowany do szkół w powiatach Wielkopolski Wschodniej wypełniło 26 dyrektorów szkół i placówek edukacyjnych, które prowadzą kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej, w tym 8 szkół z miasta Konin, 4 z powiatu konińskiego, 3 z powiatu tureckiego, 5 z powiatu słupeckiego oraz 6 z powiatu kolskiego.

Współpraca pracodawców ze szkołami/placówkami szkolnictwa branżowego w opinii przedstawicieli pracodawców i szkół

Analiza współpracy pracodawców ze szkołami branżowymi w Wielkopolsce Wschodniej

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że około 62% biorących udział w badaniu pracodawców z Wielkopolski Wschodniej zadeklarowało, że jest **zaangażowanych we współpracę** z różnego rodzaju typami szkół i placówek prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego. Respondenci deklarowali, że najczęściej podejmowali współpracę z branżową szkołą I stopnia (dawniej zasadniczą szkołą zawodową) – ok. 34% wskazań, zespołem szkół zawodowych (ok. 29%) i technikum (25%). Uzyskane wyniki są bardziej optymistyczne niż w ogólnopolskim badaniu¹¹ przeprowadzonym w latach 2010–11, gdzie około 23% przedsiębiorstw deklarowało współpracę ze szkołą lub centrum kształcenia praktycznego, czy też w badaniu przeprowadzonym w latach 2017–2018 w województwie dolnośląskim, w którym odsetek firm współpracujących ze szkołami zawodowymi był uzależniony od formy współpracy i wynosił od 22,6% przy organizacji staży dla uczniów we współpracy ze szkołami do 44,2% przy organizowaniu praktyk we współpracy ze szkołami¹².

Należy jednak podkreślić, że podejmowana przez pracodawców **współpraca** z wyżej wskazanymi podmiotami ma w większości przypadków **charakter okazjonalny**, co też potwierdziło 63% ankietowanych.

Z danych uzyskanych od respondentów z firm wynika, że podmioty, które reprezentują najczęściej, współpracują z jedną instytucją edukacyjną (25% wskazań). Natomiast 18% wskazało, że współpracuje z 3 podmiotami. Dane te są zbieżne

¹¹ *Badanie funkcjonowania systemu kształcenia zawodowego w Polsce. Raport końcowy*, Ministerstwo Edukacji Narodowej Departament Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego, Warszawa, luty 2011.

¹² *Współpraca szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami w województwie dolnośląskim*, Biostat, Wałbrzych, listopad 2019, s. 42.

z badaniami prowadzonymi w województwie dolnośląskim, gdzie również większość przedsiębiorstw współpracujących ze szkołami wskazywało na kontakty jedynie z jedną placówką¹³.

W ramach pytania otwartego przedstawiciele firm uczestniczący w badaniu ankietowym dość jednoznacznie opowiedzieli się (ponad 80% badanych), że **stroną inicjującą współpracę** między szkołą a pracodawcami powinni być pracownicy szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej. Dla porównania: z badań prowadzonych w roku 2013 także wynika, iż 90% przedstawicieli szkół i placówek deklaruje, że inicjatywa wspólnego organizowania praktyk wychodzi na ogół od szkoły do przedsiębiorstwa¹⁴. Autorzy tych badań zwrócili także uwagę na konieczność zmiany podejścia i mentalności pracodawców w kwestii współpracy ze szkołami, którzy w ich ocenie nastawieni są na chwilową i doraźną współpracę ze szkołami¹⁵.

Przedstawiciele pracodawców z Wielkopolski Wschodniej wskazali poniższe **korzyści**, jakie mogą odnieść różni interesariusze w efekcie współpracy firm ze szkołami i placówkami realizującymi kształcenie zawodowe:

- umożliwienie młodym ludziom odbycia szkolenia w rzeczywistym środowisku pracy i poznania przedsiębiorstwa od wewnątrz;
- przygotowanie potencjalnych przyszłych już wykwalifikowanych pracowników dla przedsiębiorstwa;
- wyszkolenie przyszłego pracownika zgodnie z oczekiwaniami i potrzebami pracodawcy;
- umożliwienie poznania i sprawdzenia młodych ludzi w środowisku pracy, oceny ich zaangażowania;
- pozyskanie wiedzy o dobrze wyszkolonych absolwentach;
- wsparcie w procesach produkcyjnych zespołu pracodawcy przez wykonywanie prac przez uczniów;
- dostęp do osób posiadających pożądaną przez pracodawców kwalifikację, uprawnienia;
- umożliwienie pozyskania przyszłych pracowników;
- ułatwienie dostępu do potencjalnych pracowników;
- skrócenie procesu adaptacji nowych pracowników, którzy uczestniczyli w zajęciach praktycznych u pracodawcy;
- promocja marki przedsiębiorstwa w otoczeniu lokalnym, wśród uczniów i ich rodziców, rodzin, kadry pedagogicznej;
- rozpoznanie kompetencji młodych osób biorących udział w zajęciach praktycznych w firmie;

¹³ *Współpraca szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami w województwie dolnośląskim*, Biostat, Wałbrzych, 2019, s. 37.

¹⁴ P. Zaręba, R. Kępczyk, J. Misztal, M. Hadrian, A. Biernat, *Współpraca szkół zawodowych z pracodawcami – przykładowe rozwiązania*, Warszawa, KOWEŻiU, 2013, s. 26.

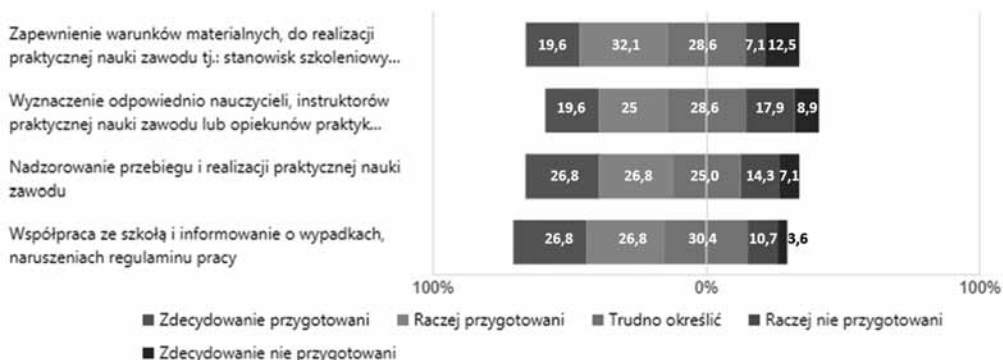
¹⁵ Tamże, s. 26.

- promocja kształcenia zawodowego;
- wymiana informacji użytecznych dla obu stron;
- lepsze przygotowanie uczniów, kadry pedagogicznej do zmian na rynku pracy w danym sektorze;
- zwiększenie świadomości uczniów i rodziców w wyborze ścieżki kształcenia ucznia;
- podniesienie jakości kształcenia zawodowego uczniów/absolwentów szkół zawodowych i lepsze dopasowanie do potrzeb rynku pracy;
- zwiększenie wpływu przedsiębiorcy na treści czy wręcz kierunku kształcenia zawodowego zamieszczone w ofercie dydaktycznej szkoły zawodowej;
- możliwość konfrontacji, czy przekazywana teoria w szkole przekłada się na praktyczne zastosowanie zdobytej wiedzy.

W ocenie nielicznej grupy przedstawicieli pracodawców korzyści ze współpracy firm ze szkołami/placówkami zaangażowanymi w kształcenie zawodowe są znikome, *gdyż szkoły – dyrektorzy nie rozumieją faktu, że uczniowie zawierają umowę o pracę z pracodawcą i to pracodawca decyduje o działaniach ucznia, a nie szkoła*. W tym przypadku wychodzi niewiedza pracodawców odnośnie do specyfiki kształcenia branżowego, w szczególności konieczności przyswajania przez ucznia efektów kształcenia zawartych w podstawie programowej dla zawodu, a tym samym przygotowania się do zdania egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie szkolnictwa branżowego.

Kolejnym istotnym elementem z punktu widzenia współpracy między pracodawcami a szkołami branżowymi była kwestia oceny stopnia **przygotowania pracodawców** do podjęcia/realizacji współpracy ze szkołami/placówkami w wybranych obszarach. Ocenie poddano cztery obszary współpracy, a wyniki zbiorcze z badań przedstawiono na rys. 1. Z uzyskanych danych wynika, że ponad 54% respondentów wybierając odpowiedzi „zdecydowanie przygotowani” i „raczej przygotowani”, potwierdziło, że najlepiej są przygotowani do:

- nadzorowania przebiegu i realizacji praktycznej nauki zawodu;
- współpracy ze szkołą i informowania o wypadkach, naruszeniach regulaminu pracy.

Rys. 1. Stopień przygotowania pracodawców z Wielkopolski Wschodniej do podjęcia/realizacji współpracy ze szkołami/placówkami w 4 obszarach (N=56)

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 50% pracodawców biorących udział w badaniu stwierdziło także, że nie miałyby problemów z zapewnieniem uczniom odpowiednich warunków materialnych do realizacji praktycznej nauki zawodu, tj.: stanowisk szkoleniowych wyposażonych w niezbędne urządzenia, sprzęt, narzędzia, materiały i dokumentację techniczną, a także z wyznaczeniem odpowiednich pracowników pełniących zadania instruktorów praktycznej nauki zawodu lub opiekunów praktyk zawodowych.

Wybrane formy współpracy pracodawców ze szkołami zawodowymi

Zgodnie z zapisami zawartymi w ustawie *Prawo oświatowe* (Dz.U.2021.1082 tj., art. 120) podstawową formą kształcenia umożliwiającą zdobycie wiedzy i umiejętności zawodowych w rzeczywistym środowisku pracy jest **praktyczna nauka zawodu** dla uczniów. W ustawie zapisano, że praktyczna nauka zawodu może odbywać się u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych, zapewniających rzeczywiste warunki pracy, a także w centrach kształcenia zawodowego, warsztatach szkolnych, pracowniach szkolnych i placówkach kształcenia ustawicznego. Rozporządzenie z dnia 22 lutego 2019 roku w *sprawie praktycznej nauki zawodu* (Dz.U. 2019 poz. 391) w §4. ust. 1. dookreśla, że praktyczna nauka zawodu może być organizowana w formie **zajęć praktycznych**, a w technikum, branżowej szkole II stopnia i szkole policealnej – także w formie **praktyk zawodowych**.

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że ponad połowa respondentów (53%) potwierdziła, że ich firmy udostępniają swoje zaplecze techniczne i instruktorów, by zorganizować praktyczną naukę zawodu dla uczniów ze szkół i placówek prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej.

O podanie danych ilościowych charakteryzujących współpracę szkół z pracodawcami w ramach praktycznej nauki zawodu w poszczególnych zawodach szkolnictwa branżowego poproszeni zostali także przedstawiciele szkół i placówek prowadzących kształcenie branżowe w Wielkopolsce Wschodniej. Z uzyskanych danych wynika, że:

- 1) na 96 wskazanych zawodów kształconych w Branżowej Szkole I Stopnia w przypadku 64 (67% wskazań) szkoła współpracuje minimalnie z jednym lub maksymalnie z 5 pracodawcami, 16 (17%) – z grupą od 6 do 10 pracodawców, w przypadku 9 – z grupą od 11 do 20 pracodawców;
- 2) na 72 wskazanych zawodów kształconych w technikum w przypadku 30% (22) wskazań szkoły współpracują z grupą od 11 do 20 pracodawców, 26% (19) – z grupą od 6 do 10 pracodawców, 25% – (18) z grupą powyżej 21 pracodawców;
- 3) w technikach pod względem liczby deklarowanych pracodawców jest lepsza sytuacja w obszarze współpracy z pracodawcami przy organizacji praktycznej nauki zawodu dla uczniów niż w szkołach branżowych I stopnia;
- 4) rekordziści zadeklarowali, iż podjęli współpracę:
  - z 63 pracodawcami w zawodzie szkolnym fryzjer (szkoła w Koninie);
  - z 50 pracodawcami w ramach zawodu technik mechanizacji rolnictwa i agrotechniki (szkoła w powiecie kolskim);

- z 48 pracodawcami w ramach zawodu mechanik pojazdów samochodowych (szkoła w Koninie).

W ocenie przedstawicieli szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej głównym czynnikiem decydującym o wyborze pracodawcy, u którego ma być realizowana praktyczna nauka zawodu dla uczniów, jest przede wszystkim chęć współpracy ze szkołą (tabela 1). Kolejnym aspektem niezbędnym do podjęcia współpracy szkoła–pracodawca na rzecz praktycznej nauki zawodu uczniów w firmie jest dysponowanie parkiem maszynowym pozwalającym na zrealizowanie efektów kształcenia z zawartych w programie zajęć praktycznych. Przy wyborze pracodawców dyrekcja szkół branżowych bierze także pod uwagę opinie uczniów, którzy w tych firmach już odbywali zajęcia praktyczne. W ocenie dyrekcji szkół bardzo ważna jest dobra atmosfera pracy, dzięki której m.in. uczeń może w sposób bezstresowy, a tym samym bardziej efektywnie opanować efekty kształcenia założone w programie zajęć praktycznych.

Tabela 1. Czynniki brane pod uwagę przez dyrekcję szkół branżowych z Wielkopolski Wschodniej przy wyborze przedsiębiorstwa, w którym ma być realizowana praktyczna nauka zawodu (N=26)

Lp.	Czynniki	Skala oceny				
		Tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Nie mam zdania
1	Chęć współpracy ze szkołą	21	1	1	1	1
2	Wyposażenie zakładu pracy	19	3	2	1	1
3	Możliwość realizacji podstawy programowej	19	3		2	1
4	Dobra atmosfera pracy	19	2	2	1	1
5	Opinie uczniów, którzy odbyli zajęcia praktyczne w firmie	19	3		2	2
6	Kwalifikacje zawodowe i pedagogiczne pracowników oddelegowanych do opieki nad uczniami	16	4	2	1	1
7	Położenie firmy (dobry dojazd dla ucznia)	14	6		2	1
8	Przyjmowanie praktykantów w terminach dogodnych dla szkoły	12	7		2	3

Źródło: opracowanie własne.

W polskim systemie kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego ustawodawstwo dopuszcza, że **zajęcia praktyczne**, które są realizowane w szkołach branżowych I stopnia, technikach, szkołach policealnych i branżowych szkołach II stopnia mogą odbywać się:

- 1) wyłącznie w szkole,
- 2) częściowo w szkole i częściowo u pracodawcy,
- 3) lub w całości u pracodawcy.

Natomiast **praktyki zawodowe** organizowane dla uczniów techników, szkół policealnych i branżowych szkół II stopnia są przeprowadzane u pracodawcy lub w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Wymiar godzin praktyk zawodowych został określony w podstawie programowej kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 24 szkoły i placówki prowadzące kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego wskazały dla 121 zawodów miejsca, w których realizują praktyczną naukę zawodu (tabela 2). W przypadku szkół branżowych I stopnia w zdecydowanej większości wskazań praktyczną naukę zawodu uczniowie odbywają u pracodawców. Jednakże należy uzyskane dane skorygować, gdyż głównym czynnikiem mającym wpływ na jego wielkość jest oferta 20 zawodów szkolnictwa branżowego, które w ramach systemu kształcenia dualnego kształcone są w Branżowej Szkole I Stopnia Rzemieślniczej Szkoły Zawodowej Cechu Rzemiosł Różnych w Koninie. W przypadku zawodów szkolnictwa branżowego kształconych w technikach w Wielkopolsce Wschodniej zajęcia praktyczne odbywają się głównie w pracowniach szkolnych. W szkole policealnej uczniowie zajęcia praktyczne odbywają u pracodawców.

Tabela 2. Realizacja praktycznej nauki zawodu w szkołach i placówkach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej (N=24)

Lp.	Typ szkoły/placówki	Miejsce realizacji praktycznej nauki zawodu	Czasookres	Ogółem
1	Branżowa Szkoła I Stopnia	Pracodawca	Obecnie	34
			Plan 2023–2030	31
		Centrum kształcenia zawodowego	Obecnie	11
			Plan 2023–2030	11
		Warsztaty szkolne	Obecnie	2
			Plan 2023–2030	1
		Pracownia szkolna	Obecnie	6
			Plan 2023–2030	6
		Łączone (<i>pracodawca + pracownia szkolna</i>)	Obecnie	10
			Plan 2023–2030	11
		Łączone (<i>pracodawca + CKZ</i>)	Obecnie	4
			Plan 2023–2030	2
		Łączone (<i>pracodawca + warsztaty</i>)	Obecnie	2
			Plan 2023–2030	2

cd. →

Lp.	Typ szkoły/placówki	Miejsce realizacji praktycznej nauki zawodu	Czasookres	Ogółem
2	Technikum	Pracodawca	Obecnie	1
			Plan 2023–2030	7
		Centrum kształcenia zawodowego	Obecnie	1
			Plan 2023–2030	1
		Warsztaty szkolne	Obecnie	1
			Plan 2023–2030	1
		Pracownia szkolna	Obecnie	41
			Plan 2023–2030	38
		Łączone (<i>pracodawca + pracownia szkolna</i>)	Obecnie	5
			Plan 2023–2030	0
Łączone (<i>pracownia + warsztaty</i>)	Obecnie	3		
	Plan 2023–2030	3		
3	Szkoła policealna	Pracodawca	Obecnie	5
			Plan 2023–2030	5

Źródło: opracowanie własne.

Zajęcia praktyczne na zasadach dualnego systemu kształcenia u pracodawców są kolejną formą kształcenia, w ramach którego uczeń może nabyć praktyczne kompetencje zawodowe w rzeczywistym środowisku pracy.

Jak podano w artykule¹⁶, termin „kształcenie dualne” jest różnie definiowany w literaturze. Według UNESCO¹⁷ kształcenie dualne łączy możliwości odbywania praktyki zawodowej w przedsiębiorstwie i kształcenia zawodowego w szkole zawodowej w jednym cyklu edukacyjnym, czyli w firmie uczeń/praktykant przechodzi szkolenie praktyczne, które uzupełniane jest wiedzą teoretyczną w szkole zawodowej. Z kolei Cedefop¹⁸ (2014) przytacza, że kształcenie dualne dotyczy edukacji lub szkolenia łączącego okresy naprzemiennego kształcenia w instytucji edukacyjnej lub ośrodku szkoleniowym oraz w miejscu pracy. Z opracowania (S. Chatzichristou, D. Ulicna, I. Murphy, A. Curth, 2013)¹⁹ wynika, że termin „kształcenie dualne” odnosi się do faktu, że nauczanie i uczenie się w edukacji i szkoleniu zawodowym charakteryzuje się dualizmem pod dwoma względami:

¹⁶ Ł. Białczak, P. Radomski, M. Żurek, *Analiza aspektów organizacyjnych funkcjonowania modelu kształcenia dualnego realizowanego w ramach Radomskiego Klastra Metalowego – wyniki badań ankietowych (część 1)*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 4/2021, s. 165.

¹⁷ UNESCO (1984), Терминология технического и профессионального образования. UNESCO, 1984, http://books.google.de/books/about/Terminology_of_Technical_and_Vocational.html?id=BTo6nQEACAAJ&redir_esc=y

¹⁸ Cedefop (2014), *On the way to 2020: data for VET policies*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

¹⁹ Chatzichristou S., Ulicna D., Murphy I., Curth A. (2013), *Dual education: a bridge over troubled waters? Study*. European Parliament's Committee on Culture and Education.

- odnoszącym się do miejsc uczenia się uczniów (szkoła oraz firma/przedsiębiorstwo), dzielącym się przy tym odpowiedzialnością za zapewnienie jakości szkolenia teoretycznego i praktycznego;
- dualizm podmiotów (publicznych i prywatnych), dzielących odpowiedzialność za politykę i praktykę kształcenia i szkolenia zawodowego.

Polskie ustawodawstwo wprowadziło termin „zajęć praktycznych na zasadach dualnego systemu”. Kwestię tych zajęć reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie praktycznej nauki zawodu (Dz.U. 2019, poz. 391 z późn. zm.), w którym podano, że zajęcia praktyczne organizuje się dla uczniów i młodocianych w celu opanowania przez nich umiejętności zawodowych niezbędnych do podjęcia pracy w danym zawodzie, a w przypadku zajęć praktycznych odbywanych u pracodawców, w tym na zasadach dualnego systemu.

Z przeprowadzonych badań ankietowych w Wielkopolsce Wschodniej wynika, że 16 (29%) respondentów z firm odpowiedziało, że są zaangażowani w organizację zajęć praktycznych dla uczniów na zasadach dualnego kształcenia.

Z deklaracji przedstawicieli szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej wynika, że obecnie w 7 (30%) z 23 szkół prowadzone są zajęcia praktyczne w przedsiębiorstwach, które organizowane są na zasadach dualnego systemu (tabela 3). W latach 2023–2030 tylko 4 szkoły planują rozszerzyć lub wprowadzić do oferty edukacyjnej możliwość skorzystania przez uczniów z dualnego systemu, w tym w zawodach związanych z transformacją energetyczną Wielkopolski Wschodniej.

Tabela 3. Zajęcia praktyczne w przedsiębiorstwie organizowane na zasadach dualnego kształcenia w szkołach i placówkach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej (N=23)

Problematyka	Miasto Konin		Powiat koniński		Powiat turecki		Powiat słupecki		Powiat kolski		Ogółem	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
Czy w ofercie edukacyjnej Państwa szkoły/placówki uczniowie mają możliwość skorzystania z zajęć praktycznych w przedsiębiorstwie organizowanych na zasadach dualnego systemu?	4	3	0	3	0	2	1	4	2	4	7 (30%)	16 (70%)
Czy planujecie Państwo w latach 2023–2030 rozszerzenie lub wprowadzenie do oferty edukacyjnej szkoły/placówki możliwości skorzystania przez uczniów z dualnego systemu, w tym w zawodach związanych z transformacją energetyczną Wielkopolski Wschodniej?	2	4	0	3	0	2	0	4	2	4	4 (19%)	17 (81%)

Źródło: opracowanie własne.

Z podanych informacji przez **pracodawców** wynika, że uczniowie uczący się w szkołach i placówkach prowadzących kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej w ramach oferty dualnego systemu mogą podjąć naukę w 9 zawodach: fryzjer, elektryk, elektromechanik, ślusarz, stolarz, mechanik pojazdów samochodowych, kucharz, kamieniarz, monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie.

Z danych ze **szkół** wynika, że kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w ramach dualnego systemu w Wielkopolsce Wschodniej prowadzone jest w 7 placówkach, z których 6 wskazało, że:

- 1) ma w swojej ofercie edukacyjnej 42 zawody, w których oferuje uczniom system dualny;
- 2) do roku 2030 planowane jest uruchomienie dualnego systemu w 2 kolejnych zawodach i w ramach 1 kwalifikacji w już prowadzonym zawodzie;
- 3) po 18 zawodów znajduje się w ofercie edukacyjnej Branżowej Szkoły I Stopnia Rzemieślniczej Szkoły Zawodowej Cechu Rzemiosł Różnych w Koninie oraz Zespołu Szkół Zawodowych im. gen. Władysława Sikorskiego w Słupcy;
- 4) pozostałe zawody zadeklarowały następujące szkoły i placówki:
  - Zespół Szkół Budownictwa i Kształcenia Zawodowego im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Koninie (3 zawody);
  - Zespół Szkół Ogólnokształcących i Technicznych w Kłodawie (1 zawód);
  - Zespół Szkół Górniczo-Energetycznych im. Stanisława Staszica w Koninie (1 zawód);
  - Zespół Szkół im. Mikołaja Kopernika w Koninie (1 zawód);
- 5) pierwszą placówką, która rozpoczęła realizację zajęć praktycznych w dualnym systemie w roku 2012 był Zespół Szkół Górniczo-Energetycznych im. Stanisława Staszica w Koninie;
- 6) zgodnie z deklaracjami respondentów do końca roku szkolnego 2021/22 zajęcia praktyczne organizowane w dualnym systemie ukończyło 1236 absolwentów.

Współpraca szkoły prowadzącej kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego z pracodawcą może polegać także na tworzeniu **klas patronackich**, czyli na objęciu przez pracodawcę wsparciem konkretnej klasy czy też zawodu szkolnictwa branżowego będącego w ofercie edukacyjnej. W przypadku zawodu może być objętych wsparciem kilka oddziałów szkolnych, w których uczą się uczniowie w różnych rocznikach. Pracodawca jako patron na podstawie porozumienia lub umowy ze szkołą ustala zakres wsparcia procesu kształcenia uczniów.

Z uzyskanych wyników badań wynika, że w Wielkopolsce Wschodniej:

- 1) klasy patronackie zostały utworzone w 5 (20% badanych) z 26 szkół biorących udział w badaniu, w tym w:
  - Zespole Szkół Budownictwa i Kształcenia Zawodowego im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Koninie,
  - Zespole Szkół Górniczo-Energetycznych im. Stanisława Staszica w Koninie,

- Zespole Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Praktycznego w Kaczkach Średnich,
  - Zespole Szkół Ogólnokształcących i Technicznych w Kłodawie,
  - Zespole Szkół Ekonomiczno-Administracyjnych im. Stanisława i Władysława Grabskich w Kole;
- 2) największe doświadczenie w tworzeniu klas patronackich mają Zespół Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Praktycznego w Kaczkach Średnich (4 klasy patronackie) oraz Zespół Szkół Górniczo-Energetycznych im. Stanisława Staszica w Koninie;
  - 3) w latach 2023–2030 trzy kolejne szkoły rozważają utworzenie 4 klas patronackich;
  - 4) trzy zawody, w których utworzone są klasy patronackie, powiązane są z procesami transformacji energetycznej Wielkopolski Wschodniej. Są nimi: Technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej (klasa patronacka planowana do utworzenia), Technik mechatronik, Technik chłodnictwa i klimatyzacji (klasa patronacka planowana do utworzenia).

Dla porównania podamy, że w województwie dolnośląskim w roku 2015 co najmniej jedną klasę patronacką uruchomiło 35,7% placówek²⁰.

Podsumowanie - rekomendacje

Uzyskane dane mogą stanowić punkt odniesienia do oceny i poprawy jakości stanu współpracy pracodawców ze szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego w Wielkopolsce Wschodniej. W związku z tym w ramach „Strategii kształcenia i szkolenia zawodowego w kontekście transformacji energetycznej Wielkopolski Wschodniej” rekomendujemy podnoszenie jakości i atrakcyjności szkolnictwa zawodowego poprzez włączanie się na szerszą skalę pracodawców w proces kształcenia zawodowego i egzaminowania. Kolejnym proponowanym przez nas działaniem doskonalącym jest uświadomienie przedstawicielom pracodawców i szkół potrzeby zwiększenia nacisku na kształtowanie umiejętności praktycznych uczniów poprzez podejmowanie działań ukierunkowanych na stopniowe zwiększenie wymiaru stażu i praktyk realizowanych u pracodawców, umożliwianie kształcenia w rzeczywistym środowisku pracy – rozwój i upowszechnianie kształcenia dualnego. Niezbędnym wydaje się także wypracowanie na poziomach poszczególnych powiatów i Wielkopolski Wschodniej mechanizmów motywujących pracodawców do podejmowania współpracy ze szkołami prowadzącymi kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego w celu kształtowania oferty edukacyjnej dostosowanej do potrzeb zgłaszanych przez przedsiębiorców.

W procesie doskonalenia relacji istotne jest także wzmocnienie i stabilizacja współpracy szkół prowadzących kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego, jednostek samorządów lokalnych z pracodawcami poprzez tworzenie

²⁰ *Współpraca szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami w województwie dolnośląskim*, Biostat, Wałbrzych 2019, s. 39.

sieci powiązań sprzyjającej rozwojowi współpracy między szkołami prowadzącymi kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego, pracodawcami czy też organizacjami pracodawców, przy wsparciu jednostek zewnętrznych, np. instytutów badawczych, uczelni wyższych. Sprzyjać temu może zawieranie porozumień pomiędzy organami prowadzącymi szkoły, szkołami prowadzącymi kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego a pracodawcami czy też organizacjami pracodawców. Konieczne jest uwzględnienie przy tym np. podziału na 32 branże wyszczególnione w klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego pracodawców i szkół prowadzących kształcenie zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego i na bazie tego tworzenie klastrów jedno- lub wielobranżowych (w zależności od potrzeb).

W ocenie ekspertów z Wielkopolski Wschodniej warto rozważyć podjęcie działań ukierunkowanych na opracowanie i wprowadzenie mechanizmów oceny jakości realizacji zajęć praktycznych dla uczniów u pracodawców ukierunkowanych na doskonalenie tych form współpracy.

Rekomenduje się także, aby rozwój praktycznej nauki zawodu w firmach był wspierany poprzez opracowanie i stosowanie nowych narzędzi informatycznych.

We wszystkich wprowadzanych działaniach ukierunkowanych na rozwój współpracy szkół prowadzących kształcenie branżowe z pracodawcami w poszczególnych powiatach Wielkopolski Wschodniej niezbędne będzie uwzględnienie specyfiki i potrzeb poszczególnych miast i powiatów Wielkopolski Wschodniej.

Ze względu na fakt, że pracodawcy biorący udział w badaniu zadeklarowali, że najchętniej angażują się w jedną formę współpracy, wskazanym byłoby wprowadzenie mechanizmów zachęcających pracodawców do rozszerzania zakresu współpracy ze szkołami zawodowymi prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego.

Kolejnym obszarem do doskonalenia jest lepsze dostosowanie programu praktycznej nauki zawodu do możliwości technicznych u pracodawców poprzez zwiększenie zaangażowania się pracodawców w sferę.

Reasumując, przedstawione wyniki badań, a w szczególności wskazane rekomendacje, jako potencjalne obszary do doskonalenia, mogą przyczynić się do poprawy skuteczności działań w zakresie rozwoju współpracy w Wielkopolsce Wschodniej między pracodawcami a szkołami prowadzącymi kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego.

Bibliografia

1. Białczak Ł., Radomski P., Żurek M. (2021), *Analiza aspektów organizacyjnych funkcjonowania modelu kształcenia dualnego realizowanego w ramach Radomskiego Klastra Metalowego – wyniki badań ankietowych* (część 1), Edukacja Ustawiczna Dorosłych, nr 4/2021.
2. Biostat (2019), *Współpraca szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami w województwie dolnośląskim*, Wałbrzych: Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy.

3. Cedefop (2014), *On the way to 2020: data for VET policies*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Chatzichristou S., Ulicna D., Murphy I., Curth A. (2013), *Dual education: a bridge over troubled waters? Study*. European Parliament's Committee on Culture and Education.
5. Hetmański M., Kiewra D., Iwanowski D., Czyżak P. (2021), *Sprawiedliwa transformacja w Wielkopolsce Wschodniej – diagnoza i wytyczne*, Warszawa: Fundacja WWF Polska.
6. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (2030), *Rozwój społeczny wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*. Warszawa: 2019. Dostępna w: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego> [dostęp: 12.12.2022].
7. ManpowerGroup (2018), *Jak rozwiązać problem niedoboru talentów? Przygotuj, pozyskaj, pożyczaj i przenieś*, Badanie Niedoborów Talentów, https://www.manpowergroup.pl/wp-content/uploads/2018/08/NiedoborTalentow_2018_Polska.pdf [dostęp: 12.12.2022].
8. MEN (2011), *Badanie funkcjonowania systemu kształcenia zawodowego w Polsce. Raport końcowy*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej Departament Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego.
9. Obowiązek współpracy szkół z pracodawcami – Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/obowiazek-wspolpracy-szkol-z-pracodawcami> [dostęp: 12.12.2022].
10. PARP (2018), *Bilans Kapitału Ludzkiego 2017. Raport z badania ludności w wieku 18–70 lat*. Warszawa: PARP.
11. Rada Ministrów (2017), *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa: Rada Ministrów, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> [dostęp: 12.12.2022].
12. UNESCO (1984), *Терминология технического и профессионального образования*. Unesco. Section of Technical and Vocational Education, http://books.google.de/books/about/Terminology_of_Technical_and_Vocational.html?id=BT06nQEACAAJ&redir_esc=y [dostęp: 12.12.2022].
13. Zaręba P., Kępczyk R., Misztal J., Hadrian M., Biernat A. (2013), *Współpraca szkół zawodowych z pracodawcami – przykładowe rozwiązania*, Warszawa: KOWEŻiU.
14. Zarząd Województwa Wielkopolskiego (2020), *Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku*, Poznań: Zarząd Województwa Wielkopolskiego.

Andrzej Budny, Arleta Jaśniewicz, Grażyna Sędziak

Centrum Wsparcia Rzemiosła Kształcenia Dualnego i Zawodowego w Koninie

Edyta Kozieł, Małgorzata Sołtysiak,

Wojciech Oparcik, dr Mirosław Żurek

Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu